

EKO SIVILIZATSIYANING INSONIYAT BARQAROR KELAJAGIGA TA'SIRI

*Samanova Shaxlo Boxtiyarovna,
UrDPI "Milliy g'oya va falsafa" kafedrasini mudiri, falsafa
fanlari doktori, dotsent*

ВЛИЯНИЕ ЭКО-ЦИВИЛИЗАЦИИ НА УСТОЙЧИВОЕ БУДУЩЕЕ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

*Саманова Шахло Бохтияровна,
заведующая кафедрой "Национальная идея и философия"
УрГПИ, доктор философских наук, доцент*

ECO-THE IMPACT OF CIVILIZATION ON THE SUSTAINABLE FUTURE OF HUMANITY

*Samanova Shakhlo Bokhtiyarovna, Head of the
Department "National idea and philosophy" UrSPI, Associate
doctor of philosophy, associate professor*

<https://orcid.org/0000-0003-4653-4553>

e-mail:

shaxlobokhtiyarova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichi bo'lgan ekologik sivilizatsiyaning global muhitga ta'siri, ishlab chiqarish jarayonlarida inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarning keskinlashuvi, ziddiyatlarning oldini olish va bartaraf qilishga qaratilgan ilmiy-nazariy tahlil qilingan hamda amaliy taklif-tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ekologiya, inson, tabiat, antroposentrizm, ekologik etika, ekologik muvozanat, ekologik qadriyat, bag'rikenglik, insonparvarlik.

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis and practical recommendations aimed at the impact of ecological dilution, a new stage of human development, on the global environment, the aggravation of relations between man and nature in production processes, the prevention and elimination of conflicts.

Keywords: ecology, man, nature, anthropocentrism, environmental ethics, environmental balance, environmental value, tolerance, humanity.

Аннотация: В данной статье дан научно-теоретический анализ влияния экологической цивилизации, нового этапа развития человечества на глобальную окружающую среду, обострение взаимоотношений человека и природы в производственных процессах, а также практические предложения и рекомендации, направленные на предупреждение и преодоление конфликтов.

Ключевые слова: экология, человек, природа, антропоцентризм, экологическая этика, экологический баланс, экологическая ценность, толерантность, гуманизм.

KIRISH. Global ekologik inqirozni yuzaga keltirgan sanoat sivilizatsiyasi inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarning keskinlashuviga olib keldi. Natijada ekologik sivilizatsiyaga bo'lgan ehtiyoj va talab yanada oshdi. Katta daryolar yoki suv havzalari bo'yidagi hududlarni noto'g'ri boshqarish natijasida yuzaga kelayotgan suv

taqchilligi masalasi suvni tejash va uni ratsional ishlatish qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun hal qiluvchi omil ekanligini yana bir bor isbotladi. Suv resurslari jiddiy ravishda kamayishi natijasida, ko'p yillik shamol va qum bo'ronlari yanada kuchayishi esa, o'rmonlar va daraxtzorlarni kengaytirish, suv va tuproqni himoya qilishning muhimligini ko'rsatib

berdi.

Ekologik sivilizatsiya konsepti turli olimlar tomonidan tavsiflangan bo'lib, ba'zi olimlar ekologik sivilizatsiyaning mohiyatini ekologik muammolarga qarshi turish va ularni hal qilish harakatlarida qatnashish sifatida belgilashadi. Ba'zilar esa, buni hozirgi ekologik inqirozlarni bartaraf etish uchun mo'ljallangan mavjud tizimga ta'sir qiluvchi oddiy qo'shimcha vosita sifatida ko'rishadi. Ekologik sivilizatsiyaning radikal tarafdorlari esa, uning global miqyosda rivojlanishi va jamiyatning har bir qismini o'zgartirishi, xususan, odamlarning bir-biriga va tabiatga bo'lgan munosabati, yashash tarzi, hattoki ular intilayotgan maqsadlarini ham o'zgartirishi kerak deb ta'kidlaydilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA MUHOKAMALAR. Ekologik sivilizatsiya rus olimlari tomonidan ekologik madaniyat tushunchasi sifatida ham talqin qilinganligini ko'rish mumkin [10.367-372]. O.Balchindorjieva va D.Tsyrendojievalar mazkur koseptni quyidagicha ifodalashadi: "Ekologik sivilizatsiyaga o'tish, qishloq xo'jaligi sivilizatsiyasi va sanoat sivilizatsiyasiga o'tish davrida bo'lgani kabi, qaytarib bo'lmaydigan global tendensiya sifatida qaraladi. Ekologik sivilizatsiyani rivojlantirish murakkab va mushkul loyihadir. Bu utilitar rivojlanish konsepsiyasini rad etishga, inson va tabiatning uyg'un rivojlanishining yangi konsepsiyasini yaratishga, odamlarning ekologik ongini rivojlantirish va yaxshilashga asoslanadi" [1.28]. Xususan, ekologik sivilizatsiya faqat atrof-muhit va ekologiyaga xos bo'lgan "sivilizatsiya" emas, balki ijtimoiy sivilizatsiya ham bo'lib, u nafaqat biz yashayotgan ekologik muhitning uzluksiz takomillashuvida namoyon bo'ladi, balki odamlarning xulq-atvorining doimiy ravishda yanada madaniylashuvida aks etadi.

G'arb olimlaridan F.Magdoffning fikriga ko'ra, "ekologik sivilizatsiya barqaror va ekologik jihatdan sog'lom jamiyatga xos xususiyatlarga ega bo'lishni anglatadi. Bunda insonning asosiy ehtiyojlari qondirilgandan keyin iqtisodiy o'sishni to'xtatish kerak bo'ladi. Shuningdek, u hamkorlik, o'zaro baham ko'rish, hamdardlik va o'zaro yaqin munosabatlar kabi ijobiy insoniy fazilatlarni rag'batlantirishi va mukofotlashi kerak. Mahalliy, mintaqaviy va global miqyosda atrof-muhitga

hurmat va g'amxo'rlik saqlanishi lozim"[6]. Demak, ekologik sivilizatsiyaning eng muhim xususiyatlaridan biri shundaki, u atrof-muhitga zarar keltirmasdan rivojlanish uchun zarur bo'lgan tegishli komponentlarni birlashtirish uchun katalizator vazifasini bajaradi. Buning yorqin misoli moliya sektori bo'lib, hozirda dunyoning ko'plab rivojlangan mamlakatlarida banklar, sug'urta va qimmatli qog'ozlar bilan ishlovchi tashkilotlar ekologik sivilizatsiya sohasida umumiy yo'riqnomalar asosida faoliyat yuritmoqda.

A.Hansonning ta'kidlashicha, "ekologik sivilizatsiya ba'zan ekologik taraqqiyot deb ham yuritiladi. Ekologik taraqqiyot ko'pincha ekologik sivilizatsiyaning siyosiy jihatlari bilan bog'liq bo'ladi, chunki davlat rahbarlari o'z harakatlarining fuqarolar uchun qanchalik qadrliligi ekanligini ko'rsatish uchun ekologik sivilizatsiyaga yo'l ochadilar"[4]. Ekologik sivilizatsiya mahalliy aholining madaniy va ekologik tajribalarga asoslangan yangi mas'uliyatni o'z zimmasiga olishini va barqaror turmush tarziga rioya qilishda hamkorlik qilish g'oyasini qo'llab-quvvatlaydi. Bu jarayon, butun dunyoda, allaqachon, ekoturizm va eko-kompensatsiya sxemalari orqali amalga oshirilmoqda. Ekologik sivilizatsiya nuqtayi nazaridan, odamlarning tabiiy resurslarga va ekologik muhitga nisbatan do'stona munosabatda bo'lishi xalq farovonligi, millat kelajagi bilan bog'liq. Bunda eng muhim va e'tiborga molik jihat ekologik muvozanatni saqlash, inson va tabiat o'rtasidagi uyg'un muhitni asrash va rivojlantirish uchun biologik xilma-xillikning yo'qolishiga yo'l qo'ymaslikdir. Hozirgi kunda ko'plab davlatlarda ekologik binolar (yashil binolar), xususan, energiya tejovchi energiyalar bilan jihozlangan muassasalar, uylar, maktablar, binolar, savdo markazlari va boshqalarni barpo qilish bo'yicha tadbirlar amalga oshirilmoqda. Zero, inson va tabiatning uyg'unlikda, birgalikda rivojlanishi butun jamiyat ishtirokini taqozo etadi. Har bir fuqaro bu masaladan chetda qolmasligi, butun xalq tabiatdagi hamma narsani doimo himoya qiladigan ekologik muhitni shakllantirish uchun faol harakat qilishi kerak.

Ekologik sivilizatsiya termini ba'zi adabiyotlarda "ekosivilizatsiya" shaklida ham uchraydi va sanoat sivilizatsiyasidan keyingi, hamda faqat yetarli darajada rivojlangan jamiyatlarga (davlatlarga) erisha oladigan sivilizatsion

bosqichlardan biri sifatida talqin etiladi[7]. Shuningdek, ekologik sivilizatsiya resurslar va atrof-muhitning barqaror rivojlanishini rag'batlantirish uchun taklif qilingan konsepsiya bo'lib, uning asosiy va markaziy muammosi sanoat strukturasi, o'sishi va iste'molini o'z ichiga olgan inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni to'g'ri boshqarishdir. Hozirgi kunda Xitoy jamiyatida ekologik muammolarni hal qilish orqali barqaror rivojlanish g'oyasini mustahkamlash uchun ekologik sivilizatsiya milliy strategiya sifatida belgilangan[5]. "Ekosivilizatsiyani barpo etish" g'oyasi birinchi marta 2007-yilda ilgari surilgan bo'lib, keyinchalik 2018-yilda "Xitoy Xalq Respublikasi Konstitutsiyasi"ga kiritilgan milliy darajadagi rivojlanish strategiyasiga aylangan.

Ekologik sivilizatsiyani barpo etish inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni ilmiy va tizimli boshqarishga qaratiladi. Ekologik sivilizatsiya hamda boshqa rivojlanish tamoyillari va usullari o'rtasidagi tub farq inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi turli xil qadriyatlar va ishlab chiqarishning turli usullari, turmush tarzi va tizimlari mavjud ekanligidadir. Ekologik sivilizatsiyani rivojlantirish bozor iqtisodiyoti va iste'molning uzluksiz o'sishini ta'minlash uchun ifloslanish va atrof-muhit degradatsiyasining asosiy muammolarini hal qilishda fan va texnologiyadan foydalanishga asoslanadi.

Akademik adabiyotlarni tahlil qilar ekanmiz, ekologik sivilizatsiya bo'yicha joriy tadqiqotlar asosan ekologik shaharlardagi ekologik darajani baholashga[3], suv ekosivilizatsiyasiga[9], ekologik iqlim o'zgarishi[8], ekotizim masalasi[2] va boshqalarga qaratilganining guvohi bo'lamiz.

Tarixan insoniyat ibtidoiy sivilizatsiya, qishloq xo'jaligi sivilizatsiyasi, sanoat sivilizatsiyasini boshidan kechirgan va hozirda ekologik sivilizatsiya davriga qadam qo'ymoqda. Insoniyat sivilizatsiyasining tarixiy taraqqiyoti va morfologik o'zgarishi, avvalambor, odamlarning tabiat haqidagi tasavvuridagi bosqichma-bosqich o'zgarishlar natijasidir. Kishilik jamiyatining rivojlanish bosqichlari nuqtayi nazaridan inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar to'rt davrni bosib o'tgan. Ijtimoiy taraqqiyotning dastlabki bosqichida, ya'ni ibtidoiy sivilizatsiya davrida insoniyatning mehnat unumdorligi nisbatan past bo'lganligi sababli, odamlar tabiat, tabiiy muhit va tabiiy

resurslar bilan ko'p jihatdan bog'liq bo'lgan. Odamlar tabiat xudolari dunyoni yaxshi ob-havo, yurt va xalq uchun tinchlik-osoyishtalik bilan asrashiga umid qilib, turli sehr-jodu, qurbonlik marosimlari orqali tabiatga sig'inishgan va o'z sadoqatlarini bildirishgan. Qishloq xo'jaligi sivilizatsiyasi bosqichiga kelib, inson tabiat qonunlarini ma'lum darajada egallagan, quyosh chiqqanda mehnat qilgan, kun botganda esa, dam olgan, ob-havo va undagi o'zgarishlarga rioya qilib kun ko'rgan, yo'l topish uchun esa osmonga tayangan. Umuman olganda, inson va tabiat o'ziga xos uyg'un munosabatlarga ega, lekin insoniyat fan-texnika rivojlanishining ekologik muhitga ta'sirini seza olmadi. XVIII asrda boshlangan sanoat inqilobi g'arbiy kapitalistik mamlakatlarning ijtimoiy samaradorligini sezilarli darajada oshirdi, ammo kapitalizm va bozor iqtisodiyotining globallashuvi butun dunyo bo'ylab ekologik zararning kengayishiga olib keldi. Fan-texnika taraqqiyoti insonning tabiatni zabt etish jarayonini tezlashtirdi. Natijada, ekologik sivilizatsiyaga bo'lgan ehtiyoj yanada kuchaydi.

Ekologik sivilizatsiyani rivojlantirishda, nafaqat butun jamiyat kuchini safarbar etish, balki vaziyatdan unumli foydalanish uchun tabiatning o'z kuchidan foydalanish ham muhimdir. Ekologik sivilizatsiyani rivojlantirish fotovoltaiq, shamol, vodorod, geotermal va suv toshqini kabi energiya tarmoqlarini jadal rivojlantirishni taqozo qiladi. Shu o'rinda, ekologik sivilizatsiyani insoniyat rivojining yangi bosqichi, ya'ni sanoat sivilizatsiyasidan keyingi sivilizatsion shakl deyish mumkin, zero u insonning barkamol rivojlanishining obyektiv qonunlarini o'zida mujassam etgan moddiy va ma'naviy yutuqlar yig'indisidir.

O'zbekistonda ekologik madaniyatni rivojlantirishning zaruriy sharti xalqimizning milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda jahon xalqlarining umumiy madaniyati, shu jumladan ekologik madaniyatining namoyon bo'lish xususiyatlarini o'rganib, ulardan bizning sharoitimizga mos keladigan jihatlarini olish, ularni turmushga tatbiq etishning o'ziga xos uslub va vositalarini ishlab chiqishdan iboratdir. Shu bilan birga, o'z milliy an'analarimiz va qadriyatlarimizni saqlagan holda o'tmish ajdodlarimizdan bizlarga meros bo'lib qolgan ekologik ma'naviy madaniyatimizni zamon talablariga mos hayot

tarziga aylantirish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

Olimlar tomonidan **ekologik sivilizatsiya strategiyalari** taklif qilingan bo'lib, ularning mazmuni quyidagicha:

a) qishloq xo'jaligi hisobidagi yerlarni muhofaza qilish va rivojlantirish. Ma'lumki, o'rmonlarning haddan tashqari kesilishi kuchli tuproq eroziyasiga olib keladi, shu bois mahalliy turizm industriyasini rivojlantirish, mevali ko'chatlar ekish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashga e'tibor qaratish zarur. Daraxt ekish va o'rmonzorlarni barpo etishni targ'ib qilish, ko'kalamzorlashtirish darajasini oshirish, daryo to'g'onlari strukturasini mustahkamlash, daryolar va suv havzalarini chiqindilardan tozalash zarur.

b) yangi energiya manbalaridan foydalanishni rag'batlantirish. Avtomobillardan chiqayotgan zaharli gazlar natijasida atmosfera havosining ifloslanishi yuzaga keladi. Ifloslanish muammosini hal qilish uchun yangi energiya manbalarini (elektromashinalar) keng qo'llashni faol ravishda rag'batlantirish kerak. Elektromashinalarni sotib olgan odamlarga maxsus imtiyozlar berish, korxonatashkilotlarni yashil energiyadan foydalanishga undash, ulardagi ichki sanoat tuzilmasini optimallashtirish, mahsulotlarni yaxshilash hamda odamlarning ekologik xabardorligini oshirish bu boradagi eng ratsional qadamlardan biridir.

c) odamlarning ekologik muhitni ongli ravishda himoya qilish bo'yicha xabardorligini oshirish. Hukumat, shuningdek, atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha jamoatchilik fikrini shakllantirish, fuqarolarning ekologik xabardorligini oshirish, odamlarni atrof-muhitni muhofaza qilishni tashkil etishda ishtirok etishga undash va birgalikda yanada yaxshiroq yashash muhitini faol ravishda qurish uchun o'z ta'sirini ko'rsatishi kerak[11].

Ekologik sivilizatsiyaning amaliyotga joriy qilinishi zamonaviy sivilizatsiyani inkor etadi va undan yuqoriroq o'rinda turadi hamda iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy institutsional asoslarning yangi turlari bilan bog'lanadi, bu orqali odamlar yanada mazmunli va barqaror hayot kechirish erkinligiga ega bo'ladi.

TADQIQOT USULLARI. Tadqiqotda ilmiy bilishning obyektivlik, tizimlilik, vorisiylik, qiyosiy tahlil, analiz va sintez, umumlashtirish,

tarixiylik va mantiqiylik kabi metodlariga tayanildi.

Umuman olganda, ekologik sivilizatsiya iqtisod va siyosatni ijtimoiy nazorat ostida rivojlantirishni talab qiladi, bunda:

1) demokratik jarayonlarda ekologik xavfsizlikni nazorat qilish va boshqarish;

2) shaxslarning muhim hayotiy ehtiyojlarini ta'minlash;

3) har kim o'zining asosiy insoniy moddiy ehtiyojlarini qondirishi, undan ortig'iga harakat qilmaslik;

4) ishlab chiqarish, yashash va transportda ekologik madaniyatga rioya qilish kabi omillar yetakchi o'rinda turadi.

Shu o'rinda yana bir strategik masala – ekologik sivilizatsiya uchun mustahkam huquqiy asos yaratishdir. Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida ekologik qonunchilikni kuchaytirishga bo'lgan sa'y-harakatlar keng amalga oshirilmoqda. Biroq, ekologik sivilizatsiyani qurishda jamoatchilikning ishtiroki bilan bog'liq bir qator muammolar ham yo'q emas. Chunki, insonlarning moddiy ehtiyojlarini qondirishga bo'lgan istak va xohishlarining tinimsiz o'sib borishi, shuningdek, sog'lom turmush tarziga rioya qilishni istaganlar uchun yetarli ma'lumot va mos mahsulotlar mavjud emasligi kabi muammolar tug'ilmoqda. Bundan tashqari, fuqarolarning ekologik sivilizatsiyaga nisbatan fikrini, jumladan, shahar va qishloq aholisi o'rtasidagi tafovutlarni; yoshlar va keksalar o'rtasidagi yoki jinsga asoslangan farqlarni aniqlash qiyin. Biroq, odamlar tabiat bilan, jumladan, ekoturizm bilan aloqa qilishni istashda davom etmoqda, insonlarning toza, xavfsiz oziq-ovqatga intilishlari kuchaymoqda.

XULOSA. Ekologik sivilizatsiyaga yo'naltirilgan ta'lim va kundalik hayotda ekologik jihatdan sog'lom tanlov qilish imkoniyatlari, ekologik sivilizatsiya tashabbuslari natijasida hayot sifatining yaxshilanishi odamlarni ushbu yangi yondashuvni qabul qilishga ishontirishning yaxshi usuli hisoblanadi.

Ekologik sivilizatsiya rivojlanishida inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar muhim va markaziy o'rinda turadi. Ekologik sivilizatsiya inson faoliyati va atrof-muhit o'rtasidagi uyg'unlik va muvozanatga urg'u beradigan, barqaror rivojlanishga erishishga qaratilgan ijtimoiy modelni anglatadi. Mazkur konsepsiya inson farovonligi va tabiiy olam

salomatligining o‘zaro bog‘liqligini namoyon qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Balchindorzhieva O.B., Tsyrendorzhieva D. S. Harmonious Society and Ecological Civilization: The concepts’ relationship //SHS Web of Conferences. – EDP Sciences, 2016. – T. C. 28.
2. David Weaver, Chuanzhong Tang, Yanzhi Zhao, Facilitating sustainable tourism by endogenization: China as exemplar, Annals of Tourism Research, Volume 81, 2020, 102890, ISSN 0160-7383, <https://doi.org/10.1016/j.annals>. 2020.
3. Fanxin Meng, Jinling Guo, Zhanqiang Guo, Jason C.K. Lee, Gengyuan Liu, Ning Wang, Urban ecological transition: The practice of ecological civilization construction in China, Science of The Total Environment, Volume 755, Part 2, 2021, 142633, ISSN 0048-9697, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv>. 2020.
4. Hanson A. Ecological civilization in the people’s republic of China: values, action, and future needs. – 2019.
5. Jon Naustdalslid (2014) Circular economy in China – the environmental dimension of the harmonious society, International Journal of Sustainable Development & World Ecology, 21:4, 303-313, DOI: [10.1080/13504509.2014.914599](https://doi.org/10.1080/13504509.2014.914599)
6. Magdoff F. Harmony and ecological civilization //Monthly Review. – 2012. – T. 64. – №. 2.
7. Mette Halskov Hansen, Hongtao Li, Rune Svarverud, Ecological civilization: Interpreting the Chinese past, projecting the global future, Global Environmental Change, Volume 53, 2018, Pages 195-203, ISSN 0959-3780, <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.09.14>.
8. Muhammad Yousaf Raza, Boqiang Lin, Decoupling and mitigation potential analysis of CO2 emissions from Pakistan’s transport sector, Science of The Total Environment, Volume 730,2020,139000,ISSN 0048-9697, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020>.
9. Pei Tian, Huaqing Wu, Tiantian Yang, Faliang Jiang, Wenjie Zhang, Zhanliang Zhu, Qimeng Yue, Muxing Liu, Xinyi Xu, Evaluation of urban water ecological civilization: A case study of three urban agglomerations in the Yangtze River Economic Belt, China, Ecological Indicators, Volume 123,2021, 107351, ISSN 1470-160X, <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2021>.
10. Vasiev, M.P., Razmanova, S.V., Steblyansky N.V. (2021). A model for assessing the degree of coordination of the “Energy system – Economy – Environment” (3E) in Heilongjiang province, China. In T.S. Krestovskikh (Ed.), Communications. Society. Spirituality – 2021. XXI International Scientific and Practical Conference (pp. 367-372), Ukhta, UGTU.
11. Zuo, C. (2019). The Historical Evolution of Chinese Communist Party’s Ecological Thought in the Seventy Years of New China Review and enlightenment. Journal of Central South University (Social Science Edition), 6, 1-3. In Chinese

